

Márggajienat Sápmi: Seksuála ja sohkabeallenorpmaid čalmmustahtti muitalusaid girjáivuolta

Elfrida Bergman & Sara Lindquist (doaimm.): *Queering Sápmi – Sámi muitalusat mat rihkkot norpma*. Davvisámegiela jorgalus: Lea Simma. [Ubmi]: Qub Förlag 2013. 315 s. ISBN 978-91-981282-1-5.

Elfrida Bergmana ja Sara Lindquista doaimmahan girji *Queering Sápmi – Sámi muitalusat mat rihkkot norpma* sisttisdoallá 29 eallingeardemuitalusa oktan čuovgagovaiguin. Dáid muitalusaid leat muitalan sámi olbmot, geat gullet seksuála dahje sohkabealleunnitloguide (LHBT) dahje muđui háliidit cuvket heteronorpmaid.

Girjgis geavahuvvon LHBT-oanádus mearkaša lesbaid (L), homofiillaid (H), biseksuálaid (B) ja transeksuálaid (T). Irni ja Wickman (2011 (2010): 8) meroštallaba sohkabealleunnitloguide gullevažžan «trans- ja intersohkabealat olbmuid, ja olbmuid, geaid identitehta dahje sohkabeali ovdanbuktin ásaiduvvá guovttesohkabealleortnega vuostebeliid, nissonvuoda ja almmáivuoda, gaskii dahje olggobeallái». Transsohkabeallái gullet olbmot, «geaid

iežaset vásáhus ii vástit dan sohkabeali, mii lea meroštallojuvvon riegádeami rájes». *Intersohkabealli*-meroštallan čujuha olbmui, «gean biologalaš gorut ii riegádettiin vástidan guovttesohkabealleortnegeis navdojuvvon nissona dahje albmá goruda». Sudno meroštallama mielde «seksuála unnitlohkui gullet lesbat, homofiillat, biseksuálat ja olbmot, geaid seksuála identifiseren ja seksuála hálut dahje geavadat eai rádjašuva heteroseksuálavuhtii». (Irni & Wickman 2011 (2010): 8.) *Queering Sápmi* -girjgis boahdá maiddái ovdan doaba *queer*, mii čujuha sohkabeali ja seksualitehta meroštallamiid olggobeallái báhcci earáláganvuhtii ja norpmahisvuhtii. Queer-olbmot eahpidit seksuála ja sohkabealledikotomijaid ja -kategorijaid bissovašvuoda ja lunddolašvuoda. (Kangasvuo 1999.)

Queering Sápmi -girjji álggus prošeaktajodiheaddji guovttos Elfrida Bergman ja Sara Lindquist muitaleaba, mo olles dát prošeakta vulggii johtui, man boadusin lea dát viđa gillii almmuhuvvon girji ja guđa gillii almmustuvvan čuovgagovvačájáhus. Soai leigga gávnahan, ahte ledje unnán

olbmot dahje dutkamušat sápmelaš LHBT-olbmuid birra. Orui maiddá nu, ahte eai nationála LHBT-searvvit iige sámi servodatge beroštan dán joavkus ja sin čuolmmain. Dattege go soai ságastalaiga sámi olbmuiguin, de bođii ovdan ahte servodagas lei čielga dárbu ja sávaldat álggahit prošeavtta, mii čalmmustahtta sámi LHBT-olbmuid ja sin diliid. LHBT-sámit eai duostan ieža álggahit dákkár prošeavtta, ja danne Bergman ja Lindquist ávžžuhuvvuiga álggahit dán barggu.

Álggos soai oaččuiga garra moaitámušaid das, ahte soai eaba leat sámit eabage danin leat gelbbolaččat jođihit dákkár doaimma. Muhtun moitiid mielas soai ovddasteigga koloniála válldi iežaska ruottelaš duogáziin, vaikko soai ieža gullabage seksuála unnitlohkui. Dát čuolbma čovdojuvvui nu, ahte prošeaktii serve guokte sámi nuoraidorganisašuvnna, *Sáminuorra* ja *Noereh*. Dát Ruota ja Norgga bealde Sámis doaibmi organisašuvnnat ledje fuobmán, ahte servodagas leat sámi LHBT-nuorat, geaid sii eai leat váldán vuhtii iežaset doaimmain. Nuba ovttasbarguin lei vejolaš čoavdit dan čuolmma, man prošeaktaálggaheaddji guovttos leigga álggos vásihan, ja ná sáhtiiga hukset luohttámuša ja buori, dásseárvosaš gulahallama iešguđetge oassebeliid gaskii etnisitehtas beroškeahtta.

Sámi LHBT-olbmuid jietna ja sin čalmmustahttin

Prošeavtta guovddázii välljejuvvojedje eallingeardemuitalusat, dasgo prošeaktajođiheaddji guovttos oinniiga iežaska ovddeš bargovásáhusaid vuodul, ahte dat čalmmustahttet sudno mielas buot buoremusat servodatrievdamiid, lasihit áddejumi ja dohkkeheami. Go eatnašat sámi seksuála ja sohka bealleunnitlohkui gullelaš olbmot ledje leamaš čihkosis, de vuosttas bargun šattai gávdnat sin ja hástalit sin searvat dán prošeaktii. Sámi LHBT-olbmuid čohkkemis doaimmai nu gohčoduvvon «muohtaspábba-effeakta»: go gávdnuvvo okta oassálasti, de diehtu leavai viidásabbot ja earátge háliidedje searvat dán prošeaktii.

Elfrida Bergman ja Sara Lindquist finaiga jearahallamin prošeavtta oassálastiid, ja jearahallamat biste moatti diimmus gitta golmma beaivái. Materiálan čoggojuvvojedje 200 diimmu báddemat ja sullii 20 000 gova. Juohke muitaleaddji lea maiddá ieš beassan hálddašit iežas muitalusa ja govaid; nappo välljet dan maid háliida čájehit earáide. Dat lea leamaš ovdamearkkalaš ja demokrátalaš prošeakta, mas oassálastiin lea duodalaš válldi iežaset materiála hárrái. Dákkár bargovuogi deattuhit earet eará álgoálbmogat iežaset dutkanehtalaš prinsihpain (gč. omd. Smith 2012 (1999)).

Queering Sápmi -girjji seksuála ja sohkaalleunnitlohkui gulli sámi olbmot ožžot jiena ovttas hetero-olbmuiguin, geat háliidit iežaset eallimis rihkkut norpmaid. Girjjiis leat oktii-buot 29 mitalusa, main dušše gávccis leat namaheamit. Muitaleaddjit leat eret golmma riikkas, Suomas, Norggas ja Ruotas, ja oassi sis orru Sámis ja oassi fas sámi guovllu olggobealde. Sii leat iešguđetge agis, moaddelot jahkásaččain gitta 80-jahkásaččaide, ja sii čájehit sámi servodaga girjáivuođa. Sii leat norpmaid rihkkut: homofiillat, lesbat, transseksuálat dahje oppalohkái bonjuolbmot.

Norpmaid cuvken

Mánnga mitalusas ihtet seammá fáttát, mat guorahallet ovttaskas olbmuid seksuála ja sohkaalleidentitehta ohcama, gávdnama ja dohkkeheami. Mánngas mitalit, mo sii leat álgán juo pubertehtaagis eahpidit heteroseksuála navdduid iežaset guovdu ja mainna lágiin sii leat geahččalan gávdnat vástádusaid daidda gažaldagaide ja mo sii dustejit daid eahpádusaid iežaset heivemeahtunvuodas heteronorpmaid. Seksuála ja sohkaalleidentitehtii čatnasa maiddái gažaldat etnihkalaš identitehtas, namalassii sámi identitehtas ja dan meroštallamis.

Mánnga mitalleaddji mitalusas boahtáge ovdan problemáhtalaš okta-

vuohtha iežas sámi jovkui dahje sámi identitehtii. Ovttaskas mitalusain bohtet sámit ovdan čavga etnihkalaš joavkun, masa gulli olbmot dovdet solidaritehta, mas lea nana searvvušidentitehta ja mii bastá doaibmat beaktilit ovttas, nu mo Brubaker (2013: 34–35) meroštallá *joavku*-doahpaga. Joavkuid oktavuodas son guorahallá maiddái kategoriijaid politihka, mii doaibmá joavkkuid hábmedettiin ja ráddjemiin. Dát meroštallamat albmanit maiddái *Queering Sápmi* -girjji mitalusain, go ovttaskas mitalleaddjit čilgejit, ahte sii eai duostta čájehit iežaset seksuála dahje sohkaallesoju sámejoavkku lahttun. Sii dovdet, ahte joavkku geavahan kategoriseremat olgguštit sin. Mánngasis sis eai leat leamaš doarvái návccat gomihit dahje rievdadit daid, ja nuba oktan čoavddusin lea leamaš guođdit etnihkalaš joavkku ja fárret eará guovlluide. Nubbin vejolašvuohatan lea dohkkehit kategoriijaid ja bissut oaidnemeahttumin dahje čiehkát iežas sohkaalleidentitehta. Goalmmádin, muhto oalle tragihkalaš čoavddusin, muhtumat leat válljen sorbmet iežaset, ja sin mitalusaid leat báhcán mitalit sin olbmát. Njealját vejolašvuohatan lea gomihit ja rievdadit kategoriijaid nugo mánngas leatge dahkan, go leat duostan mitalit iežaset persovnnalaš mitalusaid.

Boahtit olggos skábes – hukset oadjebas diliid

Stuorámus oasis dáin mitalusain geardduhuvvo, mo sii leat duostan «boahtit olggos skábes», ja mo dat lea nannen sin ja dahkan sin friijan. Sii leat duostan čájehit iežaset lagamuččaide ja olles servodahkii, geat sii leat ja mo sii ellet ja háliidit eallit. Muitaleaddjit lohket maiddái dávjá, ahte sii háliidit iežaset ovdamearkkaiguin veahkehit earáid boahtit oidnosii ja hukset oadjebas diliid alcceseaset ja earáide. Guovddáš temán mitalusain lea maiddái, ahte sii háliidit oahpahit earáide ja čuvget earáid, maid máksá leat sápmelaš queer. Nugo prošeavtta jodiheadji guovttos Sandberg ja Lindquist muitaleaba, de álggos muhtun olbmot eahpidedje, leago dákkár prošeaktii dárbu ja gávndnojitgo dákkár olbmot ollenge Sámis.

Queering Sápmi lea dehálaš ja mávssolaš girji sámi servodahkii. Dat lea rahpan uvssaid sámeservodaga ja dan lahtuid mánggabealatvuhtii. Ovttaskas olbmuid eallingeardemuitalusaiiguin dat čalmmustahtta olbmuid, geat leat orron jienajávohaga dahje geaid norpmain spiehkaseaddji seksualitehta lea šiitojuvvon oppa gávndnotge sámeservodagain. Mánnga mitalus boahotá ovdan, ahte iežaset ovdamearkkaiguin girjái searvan olbmot háliidit veahkehit earáid boahtit albmosii ja duostat dohkkehit iežaset.

Muhtumin girjji muitaleddjiid lagamuččat leat šaddan maiddái oassin sin identitehtaproseassaide. Nuba siige leat šaddan guorahallat iežaset norpmaid, kategoriseremiid ja doaladumiid, mat gusket bonjuvuhtii. Muhtun dáhpáhusain lagamuččat eai leat háliidan dahje bastán váldit vuostá dieđu heteronorpmain spiehkaseaddji identitehtas ja leat botken oktavuodaid muitaleaddjái. Leat maiddái mitalusat, main lagamuš olbmot leat vávján earálárganvuoda, ja danin diehtu bonjuvuodas ii leamašan balddihahtti dahje ođas.

Girjji mitalusat eai leat dušše queer-servodaga várás, muhto dat veahkehit maiddái nu gohčoduvvon heteroolbmuid áddet queer-olbmuid, dohkkehit sin seksuála ja sohkaealleidentitehtaid ja hukset áddejumi ja dieđu dáid áššiid birra. *Queering Sápmi* -girjjis ságastallojuvvojit vuđolaččat heteronormatiiva oainnuid dagahan čuolmmat, maid muitaleaddjit leat vásihan iežaset eallimis.

Lea buorre ahte girji lea almuhuvvon viđa gillii, ruota-, dáro-, suoma-, mátta- ja davvisámegillii. Dainna lágiin girji olaha eanet lohkiid, sihke sámiiid ja eará berošteddjiid. Girjeárvoštallamis lean geavahan davvisámegiela jorgalusa, ja eanaš sajiin jorgalus lea lihkostuvvan bures. Nugo girjji láidehusas daddjo (s. 21), de leamašan hástalus gávndat sámegiel tearpmaid buot daidda doahpagiidda,

mat geavahuvvojit queer-áššiid čilgemii. Danne livččii leamaš buorre ráhkadit lohkkiiid várás sierra tearbmalisttu, masa livčče čohkken sániid mat geavahuvvojit LHBT-áššiid okta- vuodas. Dát girji iežas mui talusaiguin čájeha sámeservodaga mánggabea- latvuoda ja daid mánggalágan diliid, main ovttaskas olbmot ellet ja vásihit iežaset seksuála, etnikalaš ja sohka- bealleidentitehtaid. *Queering Sápmi* lea dehálaš dokumeanta, mii veahkeha sámeservodaga ságastallat rahpasabbot seksuála ja sohka bealleidentitehtaid birra ja hukset gierdevašvuoda. Dát lea maiddái buorre materiála sámi LHBT-identitehtaid dutkamii.

Gáldut

Brubaker, Rogers 2013: Etnisyys ilman ryhmiä. – Petri Ruuska & Jarno Valkonen (doaimm.), *Etnisyys ilman ryhmiä*. Tampere: Vastapaino. 27–54.

Irni, Sari & Wickman, Jan 2011 (2010): *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöt, vanheneminen ja palveluntarpeet*. SETA-julkaisuja 20. [Helsinki]: Seta ry. <http://www.seta.fi/yhdenvertainen-vanhuus/setajulkaisu_2011_painoon%20toinen%20painos.pdf> (10.11.2014).

Kangasvuo, Jenny 1999: Kyltymättömien seksipetojen on valittava? Biseksuaalisuus ja luokittelun ongelma. [*Rumasana* 2/1999.] <<http://cc.oulu.fi/~jek/bi-artikkeli.html>> (10.11.2014).

Smith, Linda Tuhiwai 2012 (1999): *Decolonizing Methodologies. Research and Indigenous Peoples*. London: Zed Books.

VUOKKO HIRVONEN

Sámi allaskuvla

vuokko.hirvonen@samiskhs.no